

En de hemel als dak boven je hoofd ...

Ruimte maken voor geloof in christelijk onderwijs

Jan Marten Praamsma

Utrecht 1999

Velen hebben tegenwoordig moeite met het christelijk geloof. Het is zo strijdig met alles wat ze op school hebben geleerd en met alles wat in deze van wetenschap doortrokken samenleving op hen afkomt. Het geloof van vader en moeder thuis, van 's zondags in de kerk is zo vreemd aan de ongelovige wereld daarbuiten. In een wereld waarin geloven steeds minder vanzelfsprekend wordt, worden velen met deze vragen geconfronteerd.

Een lastig verhaal

Catechese, geloofsopvoeding, christelijk onderwijs, het zijn geen eenvoudige zaken in onze tijd. Sommige biologieleraars wringen zich behoedzaam in allerlei bochten om met het evolutieverhaal niet al te veel schade aan te richten in de geloofsbeleving van hun leerlingen. Voor velen echter zijn wetenschap en geloof al dermate fundamenteel verschillend dat ze er juist daarom geen probleem meer van maken. Wetenschap en geloof vullen elkaar veeleer aan. In de wetenschap gaat het om *verklaring* van verschijnselen. Hoe zit de wereld in elkaar? Welke processen spelen zich af in de natuur, in de samenleving of in de menselijke geest? Daarentegen vraagt het geloof naar de *zin* van verschijnselen, niet naar het 'waardoor', maar naar het 'waartoe' ervan. Door het luisteren naar verhalen en het praten over ervaringen wordt gevraagd naar de betekenis. Wat betekenen geloof en godsdienst en wat voor richting geven ze aan ons leven? Wat betekent de natuur voor ons en wat is de plaats van onszelf en van de medemens in deze wereld?

Wetenschap en geloof hebben zo elk betrekking op hun eigen verhaal dat gaat over een andere werkelijkheid. Belangrijk is die verhalen en die werkelijkheden goed van elkaar te scheiden, om niet aan de wetenschap antwoorden te willen ontnemen over de zin van het bestaan of aan het geloof over de structuur van de werkelijkheid. Geloof en wetenschap kunnen zo naast elkaar bestaan.

Maar kan dat ook in het onderwijs? Ik bedoel dit. Onderwijs moet kinderen helpen zich te oriënteren in de wereld. Het moet de wereld inzichtelijk maken en aanknopingspunten bieden voor een plaatsbepaling in die wereld. Maar helpen we het kind werkelijk wanneer we zo twee (misschien nog wel meer) verhalen vertellen met elk hun eigen werkelijkheid. Maken we de werkelijkheid juist niet ontoegankelijker op deze manier? Elk baken dat het kind in de werkelijkheid van het ene verhaal ontwaart blijkt in het andere verhaal al snel een dwaallicht te zijn. Immers, wat is nog de betekenis van het scheppingsverhaal als het ‘alleen maar’ verhaal is. Uit het evolutieverhaal komen heel andere directieven naar voren voor de omgang met de natuur dan uit het scheppingsverhaal, ook al roepen we nog zo hard dat het bij de evolutie alleen maar gaat om ‘verklaring’ en niet om ‘zingeving’. Wat is nog de waarde van een economische theorie die leert dat we er uiteindelijk allemaal beter van worden als iedereen in de eerste plaats goed voor zichzelf zorgt, als op het terrein van de zingeving ‘naastenliefde’ de boventoon voert.

Het wordt een lastig verhaal. En kennelijk vertelt dat verhaal over een lastige praktijk. Kinderen raken het spoor bijster en moeten uiteindelijk wel keuzes maken om in het leven enig houvast te vinden. Ze moeten kiezen voor de visie van de wetenschap òf voor de visie van het geloof. Dat wil zeggen dat het aanvaarden van het één het afwijzen van het andere inhoudt. In die afweging heeft dan de wetenschap met haar empirische bewijzen al snel de sterkste papieren. Voor christelijk onderwijs, dat geloof en wetenschap beide onder één dak moet brengen, een onhoudbare positie.

Maar is er dan niet meer te zeggen? Is er geen mogelijkheid ander perspectief te bieden voor een oriëntatie als christen in deze wereld? Ik wil een poging wagen aan de hand van een voorbeeld dat metableticus J.H. van den Berg ooit gaf in zijn essay ‘De dingen’.

Twee perspectieven

Van den Berg beschrijft daar hoe wij de wereld kunnen waarnemen in een tweeledig perspectief. Hij laat zien hoe, enerzijds, de scheikunde leert dat water een vloeistof is die de zeldzame eigenschap bezit uit te zetten bij bevriezen, doordat de twee waterstofatomen een hoek maken van 108° met het zuurstofatoom in plaats van de 180° , zoals bij vergelijkbare chemische verbindingen het geval is. In het verband van de scheikunde is het in de eerste plaats een merkwaardige, enigszins storende, want van vergelijkbare chemische verbindingen afwijkende eigenschap. In ander perspectief echter blijkt juist deze bijzondere

eigenschap noodzakelijk. Zij is er namelijk voor verantwoordelijk dat ijs drijft op water, zodat bij koude de zeeën en oceanen hooguit aan het oppervlak bevriezen. Zou water deze bijzondere eigenschap missen, dan zouden zeeën en oceanen vanaf de bodem langzaam tot aan de oppervlakte dichtvriezen. Hun werking als buffer op de temperatuurverschillen op aarde zou verdwijnen en het leven op aarde zou met periodes van extreme koude volstrekt onmogelijk worden. In dat perspectief heeft het uitzetten van bevrozend water een duidelijke zin, een bedoeling. Water is, met zijn bijzondere eigenschap, voorwaarde voor een bewoonbare wereld.

Op vergelijkbare wijze leert de natuurkunde dat door de breking en verstrooiing van het licht wij de hemel als blauwe hemel waarnemen. Door de bolling van de aarde is bovendien de hemel als een koepel boven ons. Gezichtsbedrog, legt de natuurkundige uit. De wereld is een bol en kijkt uit op het lege heelal. Wij worden misleid door de vervormingen van het licht van de zon wanneer het door de dampkring komt. In ander perspectief echter is juist die breking van het zonlicht noodzakelijk om de hemel zoals wij die waarnemen tot stand te brengen als een dak boven ons hoofd. Ook de breking van het licht heeft, aldus beschouwd, een zin, een bedoeling. Zij is voorwaarde voor een bewoonbare wereld.

Binnen dat laatste perspectief leert ook het scheppingsverhaal dat de aarde van begin af aan bedoeld was als bewoonbare aarde, een land om in te wonen met een dak boven je hoofd. Het verhaal vertelt immers hoe aarde en hemel werden geschapen. Hoe de ruimte begrensd werd door de hemel boven de aarde te zetten en op aarde te scheiden tussen land en zee. Hoe de tijd begrensd werd door haar in te delen in dag en nacht. Hoe het land werd bekleed met planten en bomen, en hoe zon en maan als licht- en oriëntatiepunten aan de hemel werden gesteld. Een besloten ruimte, een huis om in te wonen. En de ruimte werd bewoond: de vogels in de lucht, de vissen in het water, de dieren op het land en tot slot de mens. En God zag dat een goed land was om in te wonen: een bewoonbare wereld.

In het licht van het voorgaande nu is dat scheppingsverhaal beslist meer dan alleen een verhaal dat strijdt met wetenschappelijke inzichten. Het gaat om dezelfde feiten, alleen ze staan in ander verband. Daarbij is voor onze dagelijkse ervaring het scheppingsverhaal zelfs herkenbaarder dan het verhaal van de wetenschap.

De mogelijkheid van een dergelijk tweeledig perspectief geldt overigens voor alle wetenschap. Voor de medicus is de mens in de eerste plaats een biologische systeem van organen, bloedvaten, spieren en een skelet. En voor

de econoom is het menselijk bezigzijn een zaak van consumeren en produceren op een gezamenlijke markt. Toch is in onze dagelijkse ervaring het mens-zijn meer dan een adequaat functioneren van het lichaam en is ons werk meer dan alleen ‘productie’, het gaat op zijn minst ook om een zinvolle invulling van het bestaan. In de dagelijkse ervaring gaat het steeds weer om een ‘bewoonbare wereld’, waarin zinvol menselijk leven mogelijk is.

Wetenschap en werkelijkheid

Toch is het niet zo dat de wetenschapper aan dat laatste perspectief geheel voorbij gaat. Sterker nog, in het handelen van de wetenschapper is dit perspectief steeds voorondersteld. De arts probeert mensen te genezen, juist omdat hij weet dat het menselijk leven meer is dan het functioneren van een lichaam. Alleen daarom is het de moeite waard om geleefd te worden. En zo probeert de econoom de economie draaiende te houden, juist omdat hij weet dat het gaat om meer dan alleen die economie, het gaat om bestrijding van armoede, om monden die gevoed moeten worden, om werkgelegenheid die gegeneerd moet worden zodat mensen een zinvolle invulling kunnen geven aan hun bestaan. Ook het doen en laten van de wetenschapper vindt uiteindelijk zijn grond in het perspectief van de bewoonbare wereld.

Maar zoals gezegd, dit perspectief is bij de wetenschapper voorondersteld. Het heeft niet zijn eerste aandacht. Het vormt voor hem de onbetwifelde legitimering van zijn handelen. Problemen ontstaan alleen daar waar die basis haar vanzelfsprekendheid verliest. Als het medisch handelen zo ver geperfectioneerd wordt dat men zich de vraag gaat stellen of het menselijk leven daar nog wel mee gediend is. Is het ‘rekken’ van het leven, dat met zinloos lijden gepaard gaat, nog wel ten dienste van het leven? Of hoort het juist bij een bewoonbare, een leefbare wereld dat mensen op hun tijd op een waardige manier kunnen sterven?

Voor de wetenschapper is het daarom toch van belang steeds opnieuw zijn wetenschappelijk perspectief te plaatsen binnen het perspectief van de zinvolle levenssamenhang van de ‘bewoonbare wereld’. Daar komen vragen aan het licht over de bedoeling van het leven, over wat werkelijk van betekenis is. Daar komt noodzakelijk ook ruimte voor het perspectief van een wereld die met bedoeling geschapen is. Het voorbeeld van Van den Berg leert ons dat dat perspectief niet vreemd is aan het wetenschappelijk inzicht. Het zijn dezelfde feiten die in ander verband een andere betekenis krijgen. Het is een kwestie van verschillend perspectief op dezelfde zaak. De wetenschap beweegt zich daarmee steeds op de grens van beide perspectieven. Ze getuigt als het goed is van de spanning tussen het perspectief van de bewoonbare en dat van de maakbare wereld. Je zou kunnen

zeggen: In de wetenschap gaat het om het perspectief van de wereld die steeds opnieuw bewoonbaar gemaakt moet worden.

Onderwijs uit het volle leven

Een school die werkelijk gebruik wil maken van de verworvenheden van de wetenschap om kinderen te helpen zich te oriënteren in de wereld, stelt dat spanningsvolle perspectief centraal. Dat wil zeggen dat wetenschappelijk inzicht steeds geplaatst wordt in de context van het volle leven *waarin het thuis hoort*. Doet ze dat, dan komt er binnen het onderwijs ruimte voor vragen naar de zin en de bedoeling van de mens in deze wereld. En zo komt er ook ruimte voor geloof. Het is dan de wetenschappelijke kennis zelf die getuigt van de spanningsvolle verhouding tussen wetenschap en geloof.

Alleen zo kunnen we duidelijk maken dat onderwijs niet de keuze tussen wetenschap en geloof hoeft af te dwingen. De wereld van het geloof behoort niet tot een *andere* werkelijkheid, maar betrekking heeft op *dezelfde* werkelijkheid als die welke in wetenschappelijke kennis wordt beschreven. Alleen zo kunnen we voorkomen dat kinderen op school een gelovige interpretatie van de werkelijkheid op voorhand al moeilijk of zelfs onmogelijk wordt gemaakt. Het leven in een ongelovige wereld is immers ook zonder dat al moeilijk genoeg.

Deze tekst werd eerder gepubliceerd in:
Bulletin, Periodiek van de Unie voor Christelijk Onderwijs, jg. 28, nr. 1, Amersfoort 1999

Literatuur

- J.H. van den Berg, *De dingen, vier metabletische overpeinzingen*, Nijkerk 1966.
J.H. van den Berg, *Medische macht en medische ethiek*, Nijkerk 1969.
A. van den Beukel, *De dingen hebben hun geheim, Gedachten over natuurkunde, mens en God*, Baarn 1991.
H. Bouma, *Als onze kinderen niet meer naar de kerk gaan*, Kampen 1992.
C.A. van Peursen, *Wetenschappen en werkelijkheid*, Kampen 1969.
S. Strasser, *Fenomenologie en empirische menskunde, Bijdrage tot een nieuw ideaal van wetenschappelijkheid*, Deventer 1962.